

Ռուզան ՂԱԶԱՐՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԷՈՒՆԵՍ ՀԵՄԻՆԳՈՒԵՅԻ «ԱՅՍԲԵՐԳԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ»

Հոդվածը նվիրված է ամերիկացի նշանավոր գրող Էռնեստ Հեմինգուեյի ստեղծագործական ինքնապիպ հնարանքի՝ «այսբերգի տեսության» քննությանը: Եզրակացվում է, որ արձակագրի հղացած այս տեսությունը, որն ընդունված է անվանել նաև «բացթողումների տեսություն», հնարավորություն է ընձեռում գրողին արտահայտչամիջոցների նվազագույն և դիպուկ կիրառմամբ ընթերցողին փոխանցելու սեփական գաղափարները: Այս տեսությունն ուշագրավ է նաև հեղինակի ռճային վարպետության առումով: Գրողը պետք է տիրապետի հնարավորինս մեծաքանակ գիտելիքների, որպեսզի ընթերցողին փոխանցի այդ ամենի սուկ փոքր ու էական մասը և հնարավորություն ընձեռի վերջինիս լրացնել չարտահայտված մտքերը:

Բանալի բառեր. Էռնեստ Հեմինգուեյ, ամերիկյան գրականություն, «այսբերգի տեսություն», «բացթողումների տեսություն», «կորուսյալ սերունդ», պատերազմ, գաղափարախոսություն, վավերականություն, ստեղծագործական մոտեցում

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ իր պատմության կերտման ճանապարհին, անշուշտ, թողնում է յուրահատուկ հետքեր, որոնք աներկբայորեն արտացոլվում են գեղարվեստական գրականության էջերում: Իսկ, ինչպես քաջահայտ է, պատմությունը երբևէ չի դրսևորում միանշանակ, պարզ ու անխոչընդոտ զարգացում, այլ մատուցում է բազում անակնկալներ, ստիպում մարդկությանը տառապել, զգալ կորստի կսկիծը, երբեմն ձեռք բերել հեղինակուկ երջանկություն և ճաշակել մաքառման քաղցր ու դառը պտուղները: Թեպետ այս առումով Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, բարեբախտաբար, հայտնվել է առավել բարենպաստ պայմաններում, սակայն այն, թեկուզ և ոչ անմիջականորեն, ևս զգացել է Համաշխարհային պատերազմների պատճառած ցնցումների արձագանքները, որի արդյունքում 20-րդ դարի ամերիկյան գրականությունը հեղեղվեց, այսպես կոչված, «կորուսյալ սերնդի» գրողների յուրատեսակ աստղաբույլով (Թեոդոր Դրայզեր, Էռնեստ Հեմինգուեյ, Շերվուդ Անդերսոն, Ջոն Դոս Պասսոս և այլք): Ի դեպ, այս արտահայտությունն առաջին անգամ կիրառել է 20-րդ դարի ամերիկացի հայտնի գրող, լրագրող, Նոբելյան մրցանակակիր Էռնեստ Միլլեր Հեմինգուեյը (1899-1961), որն իր հերթին այն փոխառել է ամերիկուհի գրող և գրականության տեսաբան Հերթրուդ Սթայնից: Ուշագրավ է, որ «կորուսյալ սերունդ» յուրատեսակ ձևակերպումը, որն արտացոլում էր պատերազմի բովով անցած սերնդի դառը հիասթափությունը, երազանքների խորտակումն ու

հասարակությունից կղզիացումը, ամերիկուհի գրողը լսել էր մեքենաներ վերանորոգող իր մի հայրենակցից, որը բնավ հետաքրքրված չէր փիլիսոփայական որևէ գաղափարի սահմանումով, այլ պարզապես արձանագրել էր այն, ինչը տեսանելի էր մարդկանց: Արյունահեղ պատերազմից վերադարձած մի ամբողջ սերունդ՝ ականատես եղավ իր փայփայած գաղափարախոսության փլուզմանն ու անկարող լինելով հաղթահարել այդ ներքին դատարկությունը՝ մեկուսացավ ու ստեղծեց իր ուրույն ներաշխարհը, որն անմիջականորեն արտացոլվեց մշակույթի մեջ:

Նման դառն հիասթափություն ապրած գրողների շարքը, անշուշտ, ինչ-որ առումով գլխավորում է ամերիկացի լրագրող և գրող էռնեստ Հեմինգուեյը, որն այդ ներքին պայքարի արդյունքում ի վերջո ցավալիորեն դիմեց ինքնասպանության:

«Կորուսյալ սերնդի» գրողները, որոնց գերակշռող մասն ամերիկացիներ էին, իրենց գեղարվեստական երկերում, անտարակույս, շոշափում էին որոշակի հիմնախնդիրներ, որոնք ինչ-որ առումով այս գրական անհատների ստեղծագործական գործունեության առանձնահատուկ դրոշմն էին և վերջիններիս զանազանում էին ժամանակակից մյուս հեղինակներից: Այդ թեմաները ներառում էին, օրինակ, հանրային բարքերի անկումը, բարոյահոգեբանական փլուզումները, որ տեսանելի էին Ֆրենսիս Աքոթ Ֆիցջերալդի «Մեծն Գեթսբին» վեպում պատկերվող ցուփ խնջույքի տեսարաններում կամ էռնեստ Հեմինգուեյի «Երբ ծագում է արևը» վեպում գործող արտասահմանցիների վարքագծի պատկերումներում: Հիշյալ վեպում արձակագիրն արձարծում է իր սերնդի մեկ այլ ցավոտ խնդիր՝ սեռային փոխհարաբերությունները, երբ պատերազմի արդյունքում անհատը կորցնում է նույնիսկ իր ֆիզիկական հատկանիշները («Երբ ծագում է արևը» վեպի գլխավոր հերոս Ջեյքը): Ուշագրավ է նաև «կորուսյալ սերնդի» գրական ստեղծագործություններում հնչող իդեալականացված անցյալի պատկերումը (Գեթսբիի կերպարը Ֆ. Ֆիցջերալդի «Մեծն Գեթսբին» վեպում), երբ հերոսները փորձում են կերտել սեփական անթերի անցյալն ու այն ներկայացնել իբրև ցանկալի իրականություն:

Էռնեստ Հեմինգուեյի կերտած ստեղծագործության առանձնահատուկ ոճն այսօր էլ շարունակում է մնալ արդիական, հետաքրքրում է գրական աշխարհի անձանց, քանի որ ունի անմեկնելի խորություն ու գրավչություն: Այս յուրատեսակ գրելաոճի սկզբնավորումը, անշուշտ, պայմանավորված է հանրահայտ գրողի լրագրողական աշխատանքով, որն իր անջնջելի կնիքն է թողել վերջինիս թե՛ գրական ճաշակի և թե՛ յուրահատուկ գրելաոճի ձևավորման վրա:

Թեպետ է. Հեմինգուեյն իրեն երբեք չէր համարում տեսաբան, այնուամենայնիվ նրա երկերը մեծապես նպաստել են գրականության տեսության ձևավորմանը: Այսպես, 1935թ. հրատարակված «Աֆրիկայի կանաչ բլուրները» խորագրով վավերագրական ստեղծագործության մեջ

հեղինակն իրավամբ նշում է. «Արվեստի գործը հարատև է» /Hemingway, 1954: 109/:

Հետագայում հեղինակն ավելի խոր մոտեցում է ցուցաբերում և գրականության ու գրողի վերաբերյալ իր արտահայտած խոհերում գրողին համեմատում է ջրհորի հետ, որը մշտապես պետք է լի լինի մաքուր ջրով, իսկ այդ ջրից անհրաժեշտ է խելամտորեն օգտվել, որպեսզի հիշատակված ջրհորը լիովին չչորանա: Ուստի ամենևին էլ զարմանալի չէ, որ նման խորիմաստ մոտեցում ցուցաբերող վիպասանն իր գրական գործունեության ընթացքում աշխարհում հռչակվեց յուրատիպ ոճով, որն ստացավ «այսբերգի տեսություն» անվանումը: Այս տեսությունը, արդարև, բխում է գրականության հանդեպ Հեմինգուեյի մեկ այլ նշանակալից մոտեցումից. հեղինակի խոր համոզմամբ՝ գրողը պետք է պատկերի սոսկ իրական փաստեր, կիրառի նվազագույն արտահայտճամիջոցներ ու հավատարիմ մնա ճշմարտությանը:

Այսպես, 1923-ին է. Հեմինգուեյը հրապարակում է «Պատմություն պատմությունից դուրս» խորագրով իր կարճ պատմվածքը, ուր առաջին անգամ կիրառում է այսօր արդեն հանրահայտ դարձած «այսբերգի տեսությունը»: Հետագայում, երբ գրողի մահից հետո հրապարակվում է վերջինիս «Տոն, որը միշտ քեզ հետ է» խորագրով հուշերի գիրքը, ընթերցողների համար պարզ է դառնում վերը նշված տեսության բուն էությունը: Այստեղ հեղինակն անդրադառնում է իր «Պատմություն պատմությունից դուրս» պատմվածքի մտահղացման խնդրին և ընդգծում, որ միտումնավոր կերպով բաց է թողել պատմվածքի ավարտը, այսինքն՝ ծերունու ինքնասպան լինելու դրվագը, քանի որ տուրք է տվել իր ստեղծած գրական նոր հնարքին՝ «այսբերգի տեսությանը», որ հայտնի է նաև «բացթողումների տեսություն» անունով: Համաձայն իր այս նոր մոտեցման՝ արձակագիրն ընդգծում է, որ եթե գրողը վստահ է իր ասելիքի իսկությանը, ապա նա կարող է առանց խղճի խայթի բաց թողնել իր իմացածը, քանի որ ընթերցողը հեշտությամբ կկարողանա լրացնել այդ բացը՝ պայմանով, եթե հեղինակի պատումը ճշմարտացի լինի: Սակայն եթե գրողը «բաց է թողնում այն, ինչը չգիտի, ապա ստեղծագործության մեջ առաջանում են դատարկ անցքեր» /Hemingway, 1996/:

Այս յուրօրինակ տեսության բացատրությունը հեղինակը մանրակրկիտ ներկայացնում է 1932 թ. տպագրված «Մահ կեսօրին» վավերագրական աշխատության մեջ, որը նվիրված է իսպանական ցլամարտի պատկերմանը: Ըստ է. Հեմինգուեյի՝ ստեղծագործական այս եղանակը նման է այսբերգի, քանի որ, ինչպես հայտնի է, սառցալեռան միայն քիչ մասն է տեսանելի, մինչդեռ խորքում գտնվում է բուն էությունը: Ճիշտ նույն կերպով էլ հեղինակի ասելիքը բացահայտում է վերջինիս գաղափարների սոսկ նվազագույն մասը, իսկ էականն ու խորքայինը մնում են ներսում, ստիպում են ընթերցողին երևակայելու, գուշակելու, ապրելու սպասումների և ակնկալիքների հուզումն ու արդյունքում

լիարժեք ըմբռնել գրական երկը: Իբրև տրամաբանական շարունակություն՝ այս մեթոդը ենթադրում է նաև փիլիսոփայական խոր զգացումների, ապրված հուզումների խորքային արտահայտում հնարավորինս հակիրճ նախադասությունների կիրառմամբ: Հետևաբար գրողը պարտավոր է վարպետորեն օգտագործել տվյալ լեզվին բնորոշ բոլոր արտահայտչամիջոցները, որպեսզի մեկ նախադասությամբ արտահայտի մի ամբողջ գաղափար: Հիրավի, Է. Հեմինգուեյի ոճն անպաճույճ է, սեղմ, բայց լի խոր մտքերով ու զգացմունքներով: Գրողն իր հիմնական ասելիքն արտահայտում է գործող անձանց երկխոսությունների և ներքին մենախոսությունների միջոցով, որն էլ բացահայտում է կերպարների իրական վերաբերմունքն իրադարձությունների հանդեպ: Օրինակ՝ «Հրաժեշտ գեներին» վեպի գլխավոր հերոս Հենրին առաջին իսկ հանդիպման ժամանակ Քեթրինին հավատացնում է, թե սիրում է նրան և հենց նույն պահին վիպասանը ներկայացնում է նրա ներքին մենախոսությունը, այն է՝ Հենրին համոզված էր, որ չի սիրում նրան, այլ դա սոսկ խաղ է՝ նման բրիջի, ուր խաղադրույքը փողն է կամ ինչ-որ մեկ այլ բան: Բնորոշը, սակայն, այն է, որ ներքին մենախոսությունը թվացյալ էր. Հենրին իսկապես ճշմարիտ սիրով էր սիրում Քեթրինին:

«Այսբերգի տեսության» համաձայն՝ Է. Հեմինգուեյի ստեղծագործության մեջ գրեթե բացակայում են կերպարների կենսագրական մանրամասների պատկերները. գրողը ծանրանում է բնապատկերային արտահայտչամիջոցների կիրառման վրա՝ ծով, անձրև, ցլամարտ..., որոնք ընդգծում են գրական երկի իմաստային ուղղվածությունը:

Է. Հեմինգուեյի ստեղծագործական նախընտրելի հայեցակարգը սառցալեռն է, որը բացահայտում է հեղինակի գեղագիտական արժեքաբանությունը: Նրա կերտած սառցալեռան վերնամասում, որպես կանոն, գտնվում է երկի մեկ կերպարը, իսկ ամբողջ պատումը հարմարեցվում է նրա աշխարհընկալմանը: Երբեք չի նկարագրվում գլխավոր հերոսի արտաքինը, քանի որ պատումը վարվում է հենց այդ հերոսի կողմից: Նա իրեն շրջապատող սակավաթիվ համախոհներին չի ծանրաբեռնում սեփական ներաշխարհի տագնապներով. պատումը զարգանում է կարճ երկխոսություններով, որոնք բնավ չեն անդրադառնում ցավոտ խնդիրներին. այդ ամենը հասկացվում է ենթատեքստից: Խտացնելով ժամանակը, տարածությունն ու գործողությունները՝ գրողը կարծես կերտում է մեկ հերոսի «մոգական շրջանակ», որը, սակայն, չի սահմանափակվում այդ հերոսի մարդկային նկարագրով, այլ վերաճում է մի ամբողջ դարաշրջանի պատկերի: Է. Հեմինգուեյի ստեղծագործությունները հիմնականում ողբերգական են, քանի որ պատկերում են հասարակությունից օտարված, նրանից խուսափող և նրան դիմագրավող անհատին:

Անդրադառնալով ստեղծագործական այս եղանակով կերտված իր երկերին (օրինակ՝ «Ծերունին և ծովը» կարճ պատմվածքը)՝ գրողը

մանրամասն ներկայացնում է իր փորձարառությունները, որոնք անխուսափելիորեն նախորդում են գեղարվեստական որևէ արժեքավոր ստեղծագործության կերտմանը, բայց շեշտադրում է այդ տառապագին ու երկարատև պրպտումները, այն է՝ որոշ դրվագների վարպետորեն բաց թողնելու անհրաժեշտությունն ու մատնանշում «այսբերգի տեսության» ճշմարիտ էությունը: «Սակայն գիտելիքն է պայմանավորում այսբերգի ջրի տակ գտնվող մասի էությունը», - նկատում է Է. Հեմինգուեյը /Hemingway, The Art of Fiction, No. 21, 1958/: Բայց սա ամենևին էլ չի նշանակում, թե գրական երկերը պետք է գերծ լինեն զգացմունքայնությունից և պատկերեն սոսկ այն, ինչը տեսանելի է. «այսբերգի տեսությունը» ոճավորում է գեղարվեստական արձակի զգացմունքայնությունը:

Գրական ստեղծագործության այս յուրատեսակ եղանակի ինքնատիպությունն ակնհայտ է դառնում, երբ ընթերցողն անդրադառնում է գրողի հանրահայտ երկերի վերջաբանների քննությանը, որոնք հստակ արտահայտում են հեղինակի գաղափարական ուղերձները: Այսպես, «Երբ ծագում է արևը» (1926) վեպի Ջեյք Բարնեսն ու Բրեթ Էշլին խորհում են միասին ապրելու մասին, քանի որ երկուսն էլ ունեն անլուծելի խնդիրներ, որոնց ելքը միավորվելն է. Ջեյքը պատերազմի դաշտում էր թողել իր կյանքի իմաստավորումն ու դարձել էր սոսկ արտաքին առնականության կրող, իսկ Բրեթը մարմնավորում է սոցիալական հասարակության մեջ կնոջ գրաված հեղհեղուկ դերը, ուստի իրեն իբրև նեցուկ գտնում է այն տղամարդուն, որն իր ֆիզիկական ներկայությամբ կարող է ամրապնդել վերջինիս տեղը հասարակության մեջ: Մինչդեռ «Հրաժեշտ գենքին» (1929) վեպում լեյտենանտ Հենրին միայնակ վերադառնում է հյուրանոց, որը, անշուշտ, խորհրդանշում է նրա մեկուսացվածությունը համայն աշխարհից, փլուզված ներաշխարհն ու կորսված երջանկությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է «Ծերունին և ծովը» պատմվածքին, ապա «այսբերգի տեսության» շնորհիվ հեղինակը կերտում է անասելի կամքի ուժ ունեցող ծերունի ձկնորսի կերպարն ու բնավ չի ծանրաբեռնում ընթերցողին որևէ անհարկի նկարագրությամբ. ծերունու և ձկան պայքարը անհատի ու բնության մաքառումն է, ուր անհատը ցավալիորեն մշտապես պարտվում է: Ասել է թե՛ «այսբերգի տեսության» սեղմ, այսպես կոչված, ժլատ տեքստը ենթադրում է «շռայլ, սրտաճմլիկ» ենթատեքստ: Է. Հեմինգուեյի հերոսը «մաշիզմի» գաղափարակիրն է. քչախոս է ու խիստ, հասկանում է, որ պայքարելն ու կռվելն անիմաստ են, բայց և այնպես մաքառում և կռվում է մինչև վերջ: Այդպիսին է վերոնշյալ պատմվածքի հերոս ծերունի Սանտյագոն, այդպիսին են մյուս երկերի հերոսները: Ինքնատիպ արձակագիրն առհասարակ կարծում էր, որ իսկական տղամարդը չպետք է մահանա անկողնում. պետք է մեռնի կա՛մ մարտադաշտում, կա՛մ ճակատին դիպած փամփուշտից:

Ուսումնասիրելով այս գրողի կյանքն ու գործունեությունը՝ պարզ է դառնում, որ յուրօրինակ տեսության հեղինակն ունեցել է կենսական հզոր

ազդակներ նման եզրահանգումների համար: Երբ նա 1860-ին Կուբայից վերադառնում է հայրենի Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ, նրան շարունակում էին տանջել անլուր հուսահատությունն ու ընկճախտը, անբացատրելի անհանգստությունն ու տագնապները. արդեն չէր կարողանում գրել, նույնիսկ կամովի համաձայնում է բուժվել հոգեբուժարանում: Է. Հեմինգուեյն ընդունում է էլեկտրահարման 20 սեանսներ, սակայն հիվանդանոցից դուրս գրվելուց հետո էլ դարձյալ չի կարողանում գրել ու ստեղծագործել: Եվ ահա կատարվում է ինքնասպանության առաջին փորձը, որը կանխվում է հարազատների կողմից: Կնոջ հորդորով գրողն ընդունում է բուժման կրկնական կուրս, բայց ապարդյուն. ինքնասպանության մտասևեռումն այդպես էլ չի անհետանում, և հիվանդանոցից դուրս գրվելուց մի քանի օր հետո արդեն համաշխարհային ճանաչման հասած վիպասանը երկփողանի հրացանով կրակում է իր ճակատին:

Այսպիսով, յուրահատուկ տեսության կիրառմամբ Էռնեստ Հեմինգուեյն աշխարհին պատմում է անհատին համակաճ ցավերը, առաջադրում ինքնատիպ փիլիսոփայություն, ստիպում ընթերցողին մասնակից լինել պատումին, կռահել գրողի ծպտված խոհերն ու մտորել կյանքի մատուցած անակնկալներին արժանավայել դիմագրավելու շուրջ: Ուստի ամենևին էլ զարմանալի չէ, որ այսօր էլ այս տեսությունը շարունակում է մնալ խիստ արդիական և հետաքրքրում է մեզ: Իբրև ասվածի ապացույց՝ կարելի է մատնանշել Է. Հեմինգուեյի կենսագիր Լեո Լանայի հետևյալ միտքը. «Շատ լուրջ և կարևոր հեղինակների համար ուսանելի է նրա ամուր անաչառությունը, դիտողականության բացառիկ ձիրքը, սարերից իջնող վտակի նման վճիտ լեզուն, որը ջրի երես է հանում հատակի ցանկացած աղբը: Նա արել է ավելին, քան ցանկացած գրող, որպեսզի ամերիկյան գրականությունը մաքրի զգացականությունից, իսկ ամերիկյան արձակը՝ վերամբարձ ու արհեստական պաթոսից: Նա գրողների մի ամբողջ սերնդի ցույց է տվել, թե ինչպես պետք է գրել բնական և միակողմանի կատարվող երկխոսություններ, որոնք լի են հանգերով ու վավերականությամբ, որը շատ քիչ ժամանակակից գրողների է հաջողվել կատարել» /Lanai, 1969: 154/:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Hemingway E. Green Hills of Africa. London, 1954.
2. Hemingway E. Death in the Afternoon. New York: Scribner, 1996.
3. Hemingway E. The Art of Fiction № 21, interviewed by George Plinton, issue 18, Spring 1958.
4. Lanai L. Biography: Hemingway. New York, 1969.

Р. КАЗАРЯН – «Теория айсберга» Эрнеста Хемингуэя. – Статья посвящена анализу оригинального творческого приема «теории айсберга» выдающегося американского писателя Эрнеста Хемингуэя. Констатируется, что данная теория прозаика, которую принято также называть «теорией упущений», дает возможность писателю передать читателю собственные идеи, метко используя при этом минимальные выразительные средства. Эта точка зрения примечательна и в плане стилистического мастерства автора: писатель должен владеть большим багажом знаний, чтоб суметь передать читателю лишь их небольшую и существенную часть, давая тем самым возможность последнему восполнить невыраженные мысли.

Ключевые слова: Эрнест Хемингуэй, американская литература, «теория айсберга», «теория упущений», «потерянное поколение», война, идеология, достоверность, творческий подход

R. GHAZARYAN – Ernest Hemingway’s “Iceberg Theory”. – The paper is dedicated to the study of the famous American writer Ernest Hemingway’s peculiar creative invention, i. e. “Iceberg theory”. It concludes that the theory invented by the writer, which is also known as “theory of omissions” enables the writer to transmit to the reader his own ideas by minimum and accurate usage of stylistic devices. This theory is also notable from the perspective of the author’s stylistic skillfulness: an author must possess as vast knowledge as possible in order to transmit to the reader the least and essential part of it and give the latter an opportunity to fill in the missing parts.

Key words: Ernest Hemingway, American literature, “iceberg theory”, “theory of omissions”, “lost generation”, war, ideology, authenticity, creative approach